

Nietzsche in njegov Bog

Med mnogimi Nemci velja Nietzsche za največjega pisca nemške proze. Nekateri mu dajejo visoka priznanja kot pisatelju, drugi kot filozofu. Eni ga razglashajo za preroka, drugi za zastrupljevalca človekovega uma in srca. O njem je izraženih veliko različnih mnenj, različnih pogledov in interpretacij njegovega dela. Ob tem seveda tudi mnogo napačnih, enostranskih in popačenih. Mnogi so si ga tudi po krivici jemali "za svojega" in ga potvarjali. Tudi politični voditelji (še posebej totalitarnih sistemov) so se inspirirali ob njegovih spisih in z njim utemeljevali svoje ideje. (Znano je, da sta tako Mussolini kot Hitler brala Nietzscheja; Hitler je Mussoliniju med njunim zgodovinskim srečanjem na brennerskem prelazu leta 1938 celo podaril Nietzschejeva zbrana dela. Znano je tudi, da so nacisti v svoji propagandi pogosto uporabljali Nietzschejeve izraze, kot sta npr. "nadčlovek" in "volja do moči". Ob tem je jasno, da Nietzsche nikoli ni bil ne nacist ne fašist in ne antisemit.) Verjetno so si vsi razlagalci edini v tem, da je bil velik trpin, ki ni obupal. Njegovo življenje je bilo zaznamovano s samoto, preprostostjo in velikim trpljenjem. V letih njegovega ustvarjanja in objavljanja (več kot 16 let) so njegovi spisi v glavnem ostajali neznani. Šele v zadnjem desetletju njegovega življenja so njegova dela mednarodno zaslovela, vendar se zaradi hude bolezni tega seveda ni zavedal. Njegov opus bi bil v marsičem drugačen, če ne bi bilo njegove tragičnosti in trpljenja. Kot pravi tudi sam, je svoje misli urejal s krvjo. Prav tako *Zaratustra* daje kredibilnost samo filozofiji, ki izhaja iz trpljenja: "Od vsega pisanega ljubim samo tisto, kar je kdo napisal s svojo krvjo." (Nietzsche 1999, 44.)

"In glede bolezni: kaj nas ne obhaja skoraj skušnjava, da bi se vprašali, ali jo lahko sploh pogrešimo? Šele velika bolečina je zadnja osvoboditeljica duha, kot učiteljica velikega *suma*, ki z vsakega U naredi X, pristni pravi X, se pravi predzadnjo črko pred zadnjo ... Šele velika bolečina, tista dolga, počasna bolečina, ki se ji nikamor ne mudi, v kateri zgorevamo kakor zeleni les, prisili nas, filozofe, da se poglobimo v svojo zadnjo globino in odvrnemo od sebe vse zaupanje, vse dobrodušno, zastirajoče, blago, povprečno, v kar smo nemara poprej stavili svojo človeškost. Ne verjamem, da taka bolečina 'poboljša' – vendar vem, da nas *poglobi*." (Nietzsche 2005a, 13.)

Nietzsche je eden tistih mislecev, ki jih ni mogoče obravnavati ločeno od njihove osebnosti in življenja. Sicer pa tega niti sam ne bi dovolil.

"Mi filozofi nimamo prostih rok, da bi ločevali med dušo in telesom, kakor ločuje ljudstvo, in še manj nam je na prosto dano ločevati med dušo in duhom. Mi nismo misleč žabe, objektivirne in registrirne naprave s hladno uravnanim drobovjem – venomer moramo misli porajati iz bolečine in jim materinsko dodajati vse, kar imamo v sebi krvi, srca, ognja, slasti, muk, vesti, usode, pogube." (Nietzsche 2005a, 12–13.)

"Pritegujem lahko samo tistim, ki ječe iščejo" (421). Tako zapiše Pascal v svojih *Mislih*. Le tisti, ki so v življenju veliko pretrpeli, imajo kaj velikega in pomembnega povedati. Neverujoči Nietzsche in strastni vernik Pascal sta si v marsičem podobna, na trenutke celo identična. V nekem oziru Pascalova usoda neverjetno spominja na Nietzschejevo. Tudi Pascal je bil velik trpin in tudi njemu so se

ves čas grozljivo majala tla pod nogami. (Njegova sestra je povedala, da mu od osemnajstega leta naprej niti en dan ni minil brez bolečin.) Besede, ki jih je Lev Šestov namenil Pascalu, nedvomno veljajo tudi za Nietzscheja in mu jih lahko mirno pripišemo ter se mu preko njih poskušamo približati:

“Odmika se od vsega, kar je ljudem drago. Ljudje ljubijo trdnost – on sprejema negotovost, ljudje ljubijo tla – on izbira prepad, ljudje najbolj cenijo notranji mir – on slavi vojno in nemir, ljudje hlepijo po počitku – on obljublja utrujenost, neskončno utrujenost, ljudje se ženejo za jasnimi in določenimi resnicami – on vse karte premeša, vse zaplete in spremeni zemeljsko življenje v grozljiv kaos. Kaj sploh hoče? Ampak saj nam je vendar že rekel: Nihče ne sme spati.” (Šestov 2001, 39.)

Charles du Bos, priznani kritik leposlovja dvajsetega stoletja, je nekje dejal: “Nietzsche je največji in najbolj plemeniti nasprotnik, s katerim kristjani lahko dialogizirajo” (Rode 1971, 7). Verjetno je Nietzsche izvedel najglobljo kritiko in pretres krščanstva, kar je že samo po sebi dovolj velik razlog, da mu prisluhnemo in se spustimo z njim v dialog. Je eden tistih, ki neusmiljeno trgajo maske dvoličnosti in prenarejanja s človeških obrazov. V današnjem ateističnem, sekulariziranem času je aktualen bolj kot kadarkoli prej. V tej težnji po individualizmu, avtonomiji in absolutni svobodi, ki jo je čutiti tudi med kristjani, njegove besede tudi danes preverjajo pristnost vere: “Morali bi mi zapeti boljše pesmi, da bi se naučil verovati v njihovega odrešenika: njegovi učenci bi se mi morali kazati bolj odrešeni.” (Nietzsche 1999, 104.) Ali: “Jaz bi veroval le v boga, ki bi znal plesati.” (45.)

Der kleine Pastor

Za lažje razumevanje obravnavane tematike se bomo v nadaljevanju samo na kratko dotaknili določenih trenutkov njegove-

ga življenja. Kot prvi otrok je bil rojen leta 1844 v Röcknu (mesto blizu Lützena na Saškem). Oče Karl Ludwig in mati Franziska sta oba izvirala iz pastorske družine (več rodov prednikov je bilo pastorjev in pastori so bili tudi njegov oče ter oba stara očeta). Njegovi predniki so bili poljskega porekla, na kar je bil Nietzsche pozneje precej ponosen. Leta 1849 mu je umrl oče (pri petih letih) in nedolgo po njegovi smrti so se preselili v Naumburg. Tudi mladi Friedrich se je usposabljal za pastora, v otroških letih so ga vrstniki klicali ‘der kleine Pastor’ – na splošno je veljal za zelo pobožnega otroka. Njegova sestra je dejala, da se je kot otrok vneto ukvarjal z verskimi vprašanji in si prizadeval, da bi svoje misli uresničeval v dejanjih. Pomenljiva je pesem, ki jo je napisal med zimo leta 1863/64, ko je bil še na gimnaziji v Pforti, z naslovom *Neznanemu Bogu*:

“Še enkrat, preden dalje namerim korak in pogled, dvigam osamljen svoje roke k tebi, h kateremu se zatekam, ki sem ti iz najgloblje globočine svečano posvetil oltarje, da bi me vsak čas spet poklical tvoj glas. – Na njih žare globoko vtisnjene besede: Neznanemu Bogu. Njegov sem, čeprav sem se družil do tega trenutka z njegovimi skrunilci: njegov sem in čutim vezi, ki me v boju pritiskajo k tlom in me silijo, da ti služim, če bi hotel ubežati. Hočem te poznati, Neznan, ki tako pretresaš mojo dušo, ki greš skozi moje življenje kakor vihar, ti Nerazumljivi in Sorodni. Hočem te poznati in samo tebi služiti.” (Lavrin 1937, 178.)

(Zanimiva bi bila podrobnejša “analiza” te pesnitve in interpretiranje ter razumevanje Nietzschejevega dela ob upoštevanju le-te, vendar zaradi tematske in prostorske omejitve na tem mestu to ni mogoče.) Na mamo, ki je umrla tri leta pred njegovo smrtjo, je bil Nietzsche navezan vse svoje življenje. Pozneje, ko je odšel od doma, si je z njo tudi veliko dopisoval. Svojo mladost je preživel v

pretežno ženski družbi pobožnega vzdušja – babica, mama, dve teti in sestra.

Nietzschejev Bog trpljenja

Kot se Nietzscheja ne da razvrednotiti na filozofskem področju, se ga prav tako ne da na religioznem. Odnos do Boga, do Absolutnega, je gotovo temeljno vplival tako na njegovo življenje kot na njegovo delo. Sklepamo lahko, da bi temu osamljenemu bolniku "pristanek" v Bogu prizanesel marsikatero uro trpljenja. Nedvomno je Nietzsche eden izmed tistih močnih duhov, ki so se z Bogom neumorno borili in jim je to povzročalo neznosno notranje trpljenje in intenziven občutek nemoči; kar je seveda vzajemno. Mogoče bi tudi njegovo srce našlo pokoj, če bi se v duhu svetega Avgušтина odpočilo v Njem in bi se podpisal pod svetnikove vrstice: "Ti nas spodbujaš, da nam je radost, tebe hvaliti, zakaj k sebi si nas ustvaril in nemirno je naše srce, dokler ne počije v tebi." (Avguštin 1978, 5.) Vendar česa takega filozof ni mogel storiti, ni mogel pristati na brezpogojen priklon Bogu, ki dopušča toliko trpljenja in zla in ki se mu tako "pobožno" klanjajo "hinavske" množice. "Resnično, še zmeraj rajši gledam nesramne kakor zavijajoče oči njihove sramežljivosti in pobožnosti!" (Nietzsche 1999, 104.) Dvoličnosti Nietzsche ni prenesel. Kristjani ga s svojo življenjsko držo niso prepričali, ali kot pravi Zaratustra: "Morali bi mi zapeti boljše pesmi, da bi se naučil verovati v njihovega odrešenika: njegovi učenci bi se mi morali kazati bolj odrešeni!" (104.)

Nietzsche je verjetno eden izmed največjih in najbolj prodornih kritikov krščanstva vseh časov. In za takšno subtilnost je nedvomno potrebna velika duhovna percepcija. Reči, da Nietzsche ni bil duhovni človek, bi bilo naivno, videl je v globine verske problematike kot malokdo. Dobro je poznal pasti, v katere se je ujel marsikateri vernik: "Duh teh odrešenikov je bil iz lukenj; ampak v vsako luknjo so postavili svo-

jo *zablodo*, svoje mašilo, ki so mu rekli bog. / .../ Sparjeno srce in hladna glava: kjer se to dvoje sreča, tam nastane piš, 'odrešenik'." (Nietzsche 1999, 105.) Verjetno se je Nietzsche v pogovoru z Zaratuistro v precejšnji meri identificiral z odstavljenim papežem:

"Bil je skrit bog, poln skrivnosti. Resnično, še k sinu ni prihajal drugače kakor po skrivnih potih. Pred vrati njegove vere stoji zakonolom. Kdor ga ima za boga ljubezni, nima ljubezni same zadosti v časteh. Kaj ni hotel biti ta bog tudi sodnik? Ampak ljubeči ljubi onkraj plačila in povračila." (297–298.)

Krivda Boga se še povečuje:

"In če so bila kriva naša ušesa, zakaj nam je dal ušesa, ki so ga slabo slišala? Če je bilo blato v naših ušesih, dobro! Kdo pa ga je dal vanje? Preveč stvari mu je spodletelo, temu posodarju, ki se ni izučil! Da pa se je maščeval nad svojimi posodami in usodami, ker so se mu slabo sponesle – je bil greh proti *dobremu okusu*. Tudi v pobožnosti je dober okus: ta je nazadnje spregovoril: 'Stran s *takim* bogom! Rajši nobenega boga, rajši na svojo roko delati usodo, rajši biti norec, rajši biti sam bog!'" (298–299.)

Kot smo že poudarili, pri Nietzscheju ne gre, kakor je razvidno tudi iz izbranega citata, zgolj za preprosto zanikanje Boga – mogoče je celo bolj "veren", kot bi sam priznal. Podobno ugotavlja tudi papež brez službe za Zaratuistro: "O Zaratustra, bolj si pobožen, kakor misliš, s tako nejevero!" (299.) Mogoče celo krščanstvo bolje uresniči Nietzschejevo filozofijo, kot je mislil sam Nietzsche. Nedvomno je na vsakem posamezniku, da si odreže svojo "piščal" vere in na njo igra. Še pred tem pa mora obstajati drevo, s katerega si jo bo odrezal, in to drevo mora tudi prepoznati.

Zdi se, da je Nietzscheju bilo najtežje oziroma nemogoče vzpostaviti pozitivno relacijo med Bogom in trpljenjem oz. trpljenjem in 'resničnostjo' ter 'dobrobstjo'. Prav to je bil zanj glavni izvir duhovnega trpljenja, notranje raz-

klanosti in dvomov, ki so ga naširali od znotraj. Dotično problematiko zelo nazorno razjasni veliki ruski teolog in filozof Pavel Florenski (vendar ne v zvezi z Nietzschejem) ter tako še dodatno približa razumevanje Nietzscheja pod tem zornim kotom:

“V ljubezni in samo v ljubezni je mogoče dejansko spoznanje Resnice. In obratno, spoznanje Resnice se razodeva z ljubeznijo: kdor je z Ljubeznijo, ta ne more ne ljubiti. Tu ni mogoče reči, kaj je vzrok in kaj posledica, zato ker sta tako eno kot drugo samo *strani* enega in istega skrivnostnega dejstva: vstopanja Boga vame kot subjekt, ki filozofira, in mene v Boga kot objektivno Resnico. /.../ ‘*Resnica, Dobro in Lepota*’ – ta metafizična triada ne pomeni treh različnih počel, ampak eno. To je eno in isto *duhovno življenje*, ki ga motrimo z različnih zornih kotov. /.../ Razodeta resnica je ljubezen. Uresničena ljubezen je lepota. Moja lastna ljubezen je Božje delovanje v meni in moje v Bogu; to so-delovanje je vir moje udeležnosti v Božanskem življenju in bivanju, tj. v bitnostni ljubezni, kajti brezpogojna resničnost Boga se razkriva prav v ljubezni.” (Florenski 2003, 121–122.)

(Na tem mestu velja spomniti na kneza Miškina v romanu *Idiot*.)

Ob vsem tem je nadvse zanimivo pripovedovanje njegove sestre, da pobožne žene, ki so Nietzscheja poznale, niso mogle razumeti, da ta plemeniti mislec ni dober kristjan. Znano je tudi, kako je Nietzsche skrbel za osamljenega, pohabljenega dečka, ki ga je srečeval na svojih sprehodih. Otrok je bil zelo srečen, ko je srečal “dobrega gospoda”. Nietzsche se je zanj in za njegovo bolezen zanimal ter celo obljubil, da ga bo zdravil na svoje stroške, če bi ga hoteli poslati v Basel. Ko so pozneje otroka res prepeljali v Basel, je uredil vse potrebno, vendar je otrok umrl že pred začetkom zdravljenja. Navzoči so povedali, da je otrok v trenutkih pred smrtjo ves čas ponavljal, da pojde kmalu k dobre-

mu gospodu. Nietzsche nikakor ni bil brezčuten človek, ki bi živel brez vrednot in bi *a priori* iz gole nevednosti ali iz navadne oholosti zavračal krščanstvo ter njegove svete. Na mnogih mestih je zelo nazorno razvidno njegovo dobro poznavanje samega bistva krščanstva. Lavrin zapiše celo, da bi bile določene njegove misli v čast marsikateremu mistiku (npr. 33. in 34. poglavje *Antikrista*).

“Greh” je odstranjen, odstranjeno je vsakršno distančno razmerje med Bogom in človekom – prav to je ‘*veselo oznanilo*’. /.../ Kristjani se od drugih ne ločijo po “veri”: kristjan deluje, ločuje se od drugih po *drugacnem* delovanju. /.../ Seveda je na dlani, česa se dotaknemo z znakoma ‘oče’ in ‘sin’ – ne na vsaki dlani, priznam: z besedo ‘sin’ je izražen *vstop* v občutje popolnega povelicanja vseh stvari /blaženost/, z besedo ‘oče’ *samo to občutje*, občutje večnosti in popolnosti. /.../ ‘Nebesko kraljestvo’ je stanje srca – ni nekaj, kar je ‘nad zemljo’ ali kar naj bi prišlo ‘po smrti’. /.../ ‘Kraljestvo božje’ ni nekaj, kar bi pričakovali; nima nikakršnega včeraj in nikakršnega pojutrišnjem, ne pride v ‘tisoč letih’ – je izkustvo v nekem srcu; je povsod tu, ni nikjer tu ...” (Nietzsche 1989, 307–309.)

Vse to pričuje, da je bil Bog v Nietzschejevem življenju nedvomno prisoten. Temeljit poskus razprave o njegovem odnosu do krščanstva in Boga na tem mestu ni mogoče. Vendar povedano dovolj osvetljuje njegovo duhovno plat, ki ima ključno vlogo v njegovi ustvarjalni ter prav tako bivanjski razsežnosti. In glede na to lahko sklepamo, da je bilo njegovo “poganstvo” veliko bolj krščansko, kot bi verjetno Nietzsche sam priznal.

Že po naravi je bil Nietzsche močno religiozno oziroma duhovno obdarjen, kar je veliko prispevalo k njegovi trpeči razsežnosti. Zato Lavrin pravilno ugotavlja, da je Nietzschejeva prirojena religiozna osebnost bila tako močna, da jo je mogel “prevrednotiti”, toda nikoli premagati: “Njegov neizprosni religioz-

ni nagon je zahteval vsaj nekakšno zadostitev.” (Lavrin 1937, 181.)

To zadostitev lahko vidimo, vsaj v začetnem obdobju, v dionizičnosti, ki jo obdela v *Rojstvu tragedije*. Pomen dionizičnosti je neločljiv od apoliničnosti:

“Tako bi dejansko lahko simbolizirali zapleteni odnos apoliničnosti in dionizičnosti v tragediji z bratovsko zvezo obeh božanstev: Dioniz govori Apolonov jezik, Apolon pa slednjič Dionizovega. S tem je dosežen najvišji cilj tragedije in umetnosti nasploh.” (Nietzsche 1970, 106.)

(Ko pojasnjuje pomen dionizičnosti, vidimo že tudi njegovo preseganje klasičnega pojmovanja razuma oziroma dejansko raz-

širitev polja razuma v načelo paradoksa; kar pa ni načelo nesmisla ali kontradiktornosti.) V *Volji do moči* beseda dionizičnost zanj pomeni celo panteistično simpatijo do veselja in bolečine. Njegova Dioniz in Apolon sta neločljivo povezana z lepoto, trpljenjem in Bogom:

“Popolnoma različen cilj ima kiparjeva umetnost: tukaj premaguje Apolon trpljenje individua s sijočim povečevanjem večnosti pojava, tukaj zmaguje lepota nad trpljenjem, ki je neločljivo povezano z življenjem, bolečina se tu v določenem smislu z lažjo odstrani iz potez narave.” (79.)

Ali: “Tukaj se gnete najplemenitejša glina in se kleše najdragocenejši marmor, človek; ob

Jože Bartolj: Korpus, 2007, akril les, 100x90 cm.

udarcih dleta dionizičnega vesoljnega umetnika zveni elizejski misterijski klic: 'Strmoglavite, milijoni? Slutiš ti stvarnika, svet?' ..." (II.)

Umor Boga

Enega izmed glavnih vzrokov njegovega huronskega zoperstavljanja religiji je verjetno iskati v iskanju zatočišča in potuhe v njej tistih, ki niso zmožni prenašati trpljenja in realnosti življenja. Hinavskost, beg v čredo, nezmožnost soočenja z realnostjo je Nietzsche najbolj bičal. Prav to je tisti protipol volje do moči. Nietzsche nekje celo zapiše, da se volja do moči meri po tem, koliko kdo zna prenašati stvari in svet, ki so brez kakršnegakoli smisla. Kot smo že zgoraj omenili, pri Nietzscheju ne gre za naivno, ateistično zanikanje Boga. Lahko bi dejali, da nobena enoumna razlaga njegove razglasitve smrti Boga ne vzdrži. Norcu, ki je iskal Boga, se sicer množica smeji in ga ima za zmešanega, vendar zatem sledi težka obtožnica:

"Umorili smo ga, vi in jaz! Vsi mi smo njegovi morilci! Ampak kako smo to storili? Kako smo mogli izpiti morje? Kdo nam je dal gobo, da smo z njo obrisali vse obzorje? Kaj smo naredili, ko smo Zemljo odklenili od Sonca? Kam se zdaj giblje? Kam se gibljemo mi? Stran od vseh sonc?" (Nietzsche 2005a, 137.)

Nietzsche pronicljivo ugotavlja posledice:

"Kaj ne strmoglavljamo kar naprej? /.../ Kaj se ni shladilo? Kaj se ne približuje kar naprej noč in še več noči? Kaj ne bi morali sredi dopoldneva prižgati svetilke? Kaj še ne slišimo trušča grobarjev, ki so pokopali Boga? /.../ Najsvetejše in najmogočnejše, kar je imel do zdaj svet, je izkrvavelo pod našimi noži – kdo bo obrisal to kri z nas?" (I37.)

Lahko bi dejali, da je Nietzsche verjetno od vseh filozofov v zgodovini najbolj dosledno "dokazal" smrt Boga. Spustil se je najgloblje in najdlje od vseh, upoštevajoč posledice za celotnega človeka – gre za to, kaj po-

meni smrt Boga za človeka iz celostnega vidika. Nič kaj veselih, svetlih in spodbudnih posledic ni videti, ne v človekovi intelektualni sferi ne v psihološki. Samo mrak, hlad in negotovost. Z zavrnitvijo Boga se podre vsakršna trdnost vrednot, morale,¹ višja smiselnost življenja nasploh, smotrnost bivanja, nesmrtnost duše itn. Praktično se pod človekom odpre srhljivo brezno brez dna, gre za izgubo česarkoli trdnega, kar bi trpečemu človeku dalo kakršnokoli tolažbo, smotrnost in toplino. Ta globoka izkoreninjenost je bila znana tudi mnogim junakom Dostojevskega. Verjetno lahko prav v tem obzorju beremo naslednje Nietzschejeve vrstice:

*"Zapustili smo kopno in se odpeljali z ladjo! Za seboj podrli most – še več, za seboj smo podrli kopno! Barčica, zdaj se pa le pazi! Ob tebi valovi ocean, že res, da ne rjove zmeraj in ta trenutek mirno počiva, sama ljuba svila in zlato in sanjarija dobrote. Vendar pridejo ure, ko boš spoznala, da je neskončen in da ni nič strašnejšega kakor neskončnost. O, bedni ptiček, ki se je počutil prostega, pa se takole zaleti ob stene te kletke! Gorje, če te popade domotožje po kopnem, kakor da je bilo tam več *prostosti* – in ne bo nikjer več 'kopnega'!"* (Nietzsche 2005a, 136.)

Vendar pri Nietzscheju ne gre zgolj za ugotovitev smrti Boga, kot se na prvi pogled zdi, ampak gre za zavestno odločitev: Bog je mrtev. In s tem je premagana največja nevarnost, ki preti človeku in je obenem tudi pogoj za božanstvo, ki se mu reče (nad)človek:

"Zdaj pa je ta bog umrl! Vi višji ljudje, ta bog je bil vaša najvišja nevarnost. Odkar leži v grobu, ste šele spet vstali. Šele zdaj pride veliko poldne, šele zdaj bo višji človek postal – gospodar! /.../ Bog je umrl: zdaj hočemo mi – naj živi nadčlovek." (Nietzsche 1999, 328–329.)

Biti absolutni gospodar je najstarejša tleča, razkrajajoča ideja, ki tiči v človeku in čaka na primeren trenutek, da se razplamti. (Velja

spomniti na znane Sartrove besede, da je človekova osnovna želja biti bog oz. biti človek pomeni hoteti biti bog.) Za vstajo ter razplamtenje te ideje je nujno potreben padec Boga. S padcem Boga vstane samooklicano božanstvo – človek. V svoji iskrenosti idejo podpre Zaratustra z znanimi besedami: “Ampak da vam čisto odkrijem srce, prijatelji: če so bogovi, kako bi zdržal, da bi ne bil bog! Torej ni bogov.” (Nietzsche 1999, 97.)

V Nietzschejevi misli je Bog kot nekakšen zajedalec človekovega uma. Če želimo tega parazita odstraniti, je potrebna za to človekova zavestna odločitev. Za Zaratustro je podli duh tisti, ki ljubi udobno življenje in človeku prišepetava ‘Bog je’. Lahko bi dejali, da zmagati nad samim sabo pomeni odpovedati se Bogu. To jasno izpriča Zaratustra: “Rajši nobenega boga, rajši na svojo roko delati usodo, rajši biti norec, rajši biti sam bog!” (Nietzsche 1999, 298–299). Vendar Nietzschejeva zmaga nad samim sabo, kar pomeni tudi “dvig” človeka, prinese ravno nasproten rezultat – s strmoglavljenjem Boga strmoglaviti tudi človek. Nikolaj Berdjajev ta pojav poimenuje ‘samouničenje humanizma’. Zgodi se tako imenovani ateistični humanizem, ki ne premore presežnih ter nedotakljivih, absolutnih vrednot. (Na tem mestu je umestno spomniti na Dostojevskega, za katerega je bila ta ideja – če ni Boga, je vse dovoljeno – temeljna in jo je koncizno “obdelal” v delih *Bratje Karamazovi* in *Besi*.)

Pomembno je poudariti še to, da Nietzsche ta dvig človeka, to pobožanstvenje, vidi prav v ustvarjanju. Čeprav se mogoče na prvi pogled zdi, da trpljenje v tej misli nima pomembnejše vloge, je ravno obratno. Trpljenje ima bistveno vlogo, oziroma, ravno okrog trpljenja se vse vrti. Prav trpljenje, trpnost trpljenja, je tisti notranji vzgon za vse ostalo.

“Ustvarjanje – to je velika rešitev iz trpljenja in olajšanje življenja. Ampak da dobiš ustvarjajočega, samo za to je potrebno trp-

ljenje in veliko preobrazb. Ja, veliko bridkega umiranja mora biti v vašem življenju, ustvarjajoči!” (Nietzsche 1999, 97.)

Zaratustra pozna trpljenje in tragiko človeškega življenja:

“Resnično, skoz sto duš sem šel svojo pot in skoz sto zibk in porodnih bolečin. Dostikrat sem se že poslovil, poznam zadnje ure, ki parajo srce. /.../ Vse čuteče trpi v meni in je v ječah.” (Nietzsche 1999, 98.)

Postavlja pa se vprašanje: Kaj ali kdo bo to tragiko osmisлил? In: Ali je smotrno trpljenje poskusiti eliminirati, preseči ali ga ovrednotiti in mu dati smisel? In če, v enem ali drugem primeru, v kolikšni meri in do kod?

Nietzschejev huronski boj proti Bogu in patos, s katerim je ta boj bojeval, je mogoče razumeti tudi kot nekakšno zatrt hrepenenje po Absolutnem, po varnem pristanu, kjer bi bilo mogoče privezati ladjo življenja, in po toplini, ki jo človeku da lahko le Bog, ki se imenuje Ljubezen. Čeprav sta si npr. z Dostojevskim po intenzivnosti življenjskih vprašanj do neke mere enaka, se vendarle zdi, da je Dostojevski zmogel več, da je videl dlje. (Če smo (pre)drzni, bi lahko v nekem oziru dejali, da je premogel več ponižnosti. Dostojevski je vendarle postavil Kristusa nad resnico² – za pravilno razumevanje trditve je seveda potrebna širša in kontekstna razlaga. Za ljudi notranje širine in življenjske moči, kot je bil Nietzsche, je “odvez” od Absolutnega še posebej nevaren. Verjetno je prav v tem smisel trditve Dostojevskega, da se človek mora nekomu klanjati, bodisi Bogu bodisi človeku. Dejansko gre za ali – ali. V nekaj človek mora verjeti – še posebno ljudje, ki so po naravi radikalni, notranje močni in polni življenjske moči. V nasprotnem primeru, če presežejo ta ‘ali – ali’, če “premorejo” toliko moči in se ne priklonijo ne pred Bogom in ne pred človekom, jih po vsej verjetnosti zlomi lastna moč (zanimiva bi bila podrob-

nejša obravnava, vendar okvir tega dela ne omogoča), kar je tudi razvidno pri nekaterih junakih Dostojevskega. Kot pri njih (npr. Ivanu ali Kirilovu), vidimo tudi pri Nietzscheju zavestno odločitev za trpljenje, za mučenje samega sebe; kot bi šlo za nekakšno uživanje v trpljenju in trpinčenju samega sebe. Bolj, kot je trpel, bolj se je zoperstavljal Bogu. To razklanost in kontradiktornost najjasneje prikaže čarodej v srečanju z Zaratustro, v katerem je nedvomno tudi veliko samega Nietzscheja:

“Kdo me ogreje, kdo me še ljubi? / Dajte tople roke! / Dajte žerjavico srca! / Zleknjen, zgrožen, / kakor na pol mrtev, ki mu grejejo noge – / stresajoč se, o! v neznanih mrzlicah, / drhteč ob ostrih, ledenih puščicah mraza, / poden od tebe, misel! / Neimenljiva! Zastrta! Srhljiva! / Ti lovka za oblaki! / Kakor strela z jasnega si me podrla, / ti porogljivo oko, ki me gleda iz teme: / – tako ležim, / se zvijam, se krivim, izmučen / v vseh večnih mukah, / zadet / od tebe, najbolj surovi lovec, / ti neznani – bog! / Zadeni globlje! / Zadeni še enkrat! / Razbodi, razdrobi to srce! / Kaj naj te muke / s puščicami skrhanih zob? / Kaj spet gledaš, / nenaveličan muk človeških, / s škodoželjnimi očmi božjih bliskov? / Ne misliš ubijati, / le mučiti, mučiti? / Zakaj – mene mučiti, / ti škodoželjni neznani bog? / .../ Stran! Stran! Zakaj ta lestev? / Hočeš noter, / v srce, / stopiti v moje najbolj / skrite misli? / Nesramni! Neznani – tat! / Kaj si hočeš ukrasti? / Kaj si hočeš prislišati? / Kaj si hočeš primučiti, / ti mučilec! / Ti – rabelj bog! / Ali naj se kakor pes / valjam pred teboj? / Ti vdano, navdušeno ves iz sebe / – repkam ljubezen? / Zaman! Suj naprej, / najbolj surovi bodež! Ne, / nisem pes – le tvoja divjad, / najbolj surovi lovec! / .../ Daj mi *ljubezen* – kdo me še ogreje? / Kdo me še ljubi? – Daj vroče roke, / daj žerjavico srca, / daj mi, najbolj samotnemu, / led, o! sedemkrat led, / ki še po sovražnikih, / še

po sovražnikih uči hrepeneti, / daj, ja, vdaj, / najbolj surovi sovražnik, / mi – sebe! – – / .../ – Ne! Vrne se, / z vsemi svojimi mukami! / K zadnjemu vseh samotnih, / o vrni se! / Vsi moji potoki solz / tečejo k tebi! / In moj zadnji plamen srca – / zagori tebi! / O vrni se, / moj neznani bog! Moja bolečina! Moja zadnja – sreča!” (Nietzsche 1999, 288–291.)

Čeprav Nietzsche glasno oznanja prihod nadčloveka in ljudi uči nadčloveka ter je po njegovem mnenju razvoj človeštva na tisti točki, ko Bog mora “umreti”, da se bo dvignil človek, ki bo odvezan vsakršnega pozitivizma in moralnosti (ta človek bo celo nad vsako moralo), po drugi strani pri njem ne gre za neko slepo nemoralnost in sprevrženost, kar se še posebej kaže v njegovem življenju. Ni odveč omeniti, da so Nietzscheja preprosti ljudje v Genovi, ko je tam nekaj časa živel, imeli celo za svetnika in so ga klicali ‘il Santo’. Nekateri, ki so ga poznali, so ga imeli za strogega protestantskega puritanca. Problem se kaže v tem, da gre za moralo, ki nima nikakršne višje, presežne utemeljitve, ne transcendentne ne transcendentalne, ampak je morala “iz sebe”. Moralo “iz sebe” pa določata volja in moč, kar deli človeštvo na dva dela, močne in šibke, velike in majhne (tudi to idejo poznamo že iz Dostojevskega – *Zločin in kazen*; Raskolnikov). Odveč je poudarjati nevarnost solipsizma in megalomanstva. (Tudi v tem oziru lahko vidimo razliko med Dostojevskim in Nietzschejem.)

Nietzsche se je zavestno odvezal od prijateljev, bližnjih in Boga, pahnjal se je vstran od česarkoli trdnega in toplega. Zavestno je skočil v mrak in hlad. Identiteta podpodnega človeka mu je postala najbližja, kar je zanj pomenilo tudi največje trpljenje.

Smrt Boga in večno vračanje

Potrebno je poudariti, da nikakor ne gre za simplifikacijo v smislu, da Boga preprosto ni. Nietzscheju je pomemben način življe-

nja, kako mi živimo. Dejansko gre za smrt tradicionalnih vrednot (nihilističnih), katerih zadnji utemeljitelj je prav Bog (iz onostranstva). Pravi, da se Bog več ne dogaja v življenju ljudi. Bog je imel neko vlogo, ki je pomenila temeljno mesto in utemeljevanje teh nihilističnih vrednot. Smrt Boga pomeni veliko praznino, ni več nobene trdne točke, moralni red nima več nobene opore in utemeljitve.

Dejansko gre za pravo češčenje tostranskega življenja (dionizičnost), ki je končno, nepopolno, trpeče ... (nadčlovek). Prav smrt Boga je pogoj za prihod nadčloveka. Zato Nietzsche tudi reče, da je največji dogodek vseh časov smrt Boga; ne Kristusov prihod. Močno ljubiti to življenje v vsej nepopolnosti, trpljenju in krivicah zmore le nadčlovek. Gre za češčenje tega trenutka, ki ga imamo, kakršenkoli že je. In moč je ravno v tem – ljubiti življenje takšno, kot je. Hoteti to življenje tako močno, da bi hoteli in želeli, da se ne nehno ponavlja – moč – “večno vračanje enakega”. Ob tem pa gre za življenje, ki nima nobenega stremenja ali cilja.

Nietzsche je imel neizbrisen vpliv na vso kasnejšo misel. Je eden izmed avtorjev, ki so najgloblje zaznamovali poznejše miselne tokove in vplivali nanje. Z njim dobi razum veliko nezaupnico in tako izgubi vodilno vlogo. Pascalu pritrjuje tudi on: “Kako rad vidim, da je ta prevzetni razum ponižan na koljenih.” (1986, 388.) Gre za to, da ni ene same resnice; v ospredju je namreč način življenja. Dejansko se na nov način ovrednoti končnost. Nietzsche sebe razlaga kot glasnika novih vrednot. Tradicionalne vrednote pa propadejo zaradi notranje zlaganosti. S tem, ko propade temelj, propadejo tudi one. Naš filozof ni zgolj kritik nekega filozofskega sistema – kritizira celotni Zahod in njegove temeljne vrednote (filozofijo, religijo, moralo, družbo in znanost). Ob tem je potrebno upoštevati dva konstitutivna stebra Zahoda:

grško spraševanje (filozofijo) in judovsko-krščanski pogled na človeka.

Njegova misel ni ne enoumna ne enoznačna, je nekaj živega, dinamičnega, je strastna in korenita, kliče k dialogu in odgovoru. Lahko rečemo, da je dokaj dobra odslikava njega samega.

“Za mnoge je bil presenetljivo odkritje, ker njegova filozofija ni nikak mumificiran sistem ‘objektivnih’ pojmov, namreč nekaj živega in intimnega. To je zgodba osebne golgotе, ki ga je privedla do tega, da se je sam križal. Ta zgodba je tako neskladna, nesoglasna, strastna, bolesta in hkrati tako prekipjavajoča kakor življenje samo.” (Lavrin 1937, 126.)

Seznam referenc

- Avguštin, Avrelj. 1978. *Izpovedi*. Celje: Mohorjeva družba.
- Figes, Orlando. 2008. *Natašin ples: Kulturna zgodovina Rusije*. Ljubljana: Modrijan: Studio humanitatis.
- Florenski, Pavel. 2003. *Ko spoznanje preraste v ljubezen*. Celje: Mohorjeva družba.
- Lavrin, Janko. 1937. *Dostojevski, Nietzsche, Tolstoj*. Ljubljana: Založba modra ptica.
- Nietzsche, Friedrich. 2005a. *Vesela znanost*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Nietzsche, Friedrich. 1999. *Tako je govoril Zaratustra*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Nietzsche, Friedrich. 1989. *Somrak malikov, Primer Wagner, Ecce homo, Antikrist*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Nietzsche, Friedrich. 1970. *Rojstvo tragedije*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Pascal, Blaise. 1986. *Misli*. Celje: Mohorjeva družba.
- Rode, Franc in Vekoslav Grmič. 1971. *Smrt Boga agonija človeka – Smrt Boga smrt človeka*. Ljubljana: Naše tromostovje.
- Šestov, Lev. 2001. *Med razumom in razodetjem*. Celje: Mohorjeva družba.

1. Tudi Kant, ki je največji utemeljitelj morale brez Boga, je npr. v intelektualni poštenosti svoj sistem morale in etike moral “pripeti” na Absolutnega, Bog je namreč postulat praktičnega uma.
2. Npr.: “Če bi mi kdo dokazal, da resnica ni v Kristusu, in tudi ko bi bila resnica ‘dejansko’ proč od Kristusa, bi raje ostal s Kristusom kot z resnico” (Figes 2008, 329).